

Historiker, hundar och andra djur

Erika Sandström

”Historia är i första hand kunskap om människans förflutna”, heter det i en av de böcker i historia som nyblivna studenter i ämnet först kommer i kontakt med.¹ Samtidigt är det, konstaterar författarna, inte fullt så enkelt. Även om klimatförändringar eller landhöjning inte i sig är ett ämne för historiker är det fenomen som påverkar människor och som därför blir en del av allt det historiker vill förstå. Att människan inte längre är helt ensam om att stå i fokus för historikernas intresse, liksom att detta är en ganska ny utveckling, förstår vi av att det inledande citatet var lite annorlunda formulerat i den föregående upplagan av boken. Då hette det kort och gott ”Historia är kunskap om människans historia”.² Det är alltså inte bara människor och människors relationer till varandra som studeras i historieämnet utan också relationer till miljö, till den materiella världen och till djur. Den brittiska historikern Erica Fudge, vars forskning jag ska återkomma till, menar att studier av djur inte är annat än en fortsatt breddning av vad som anses vara legitima ämnen för historiker. En gång ägnade sig historiker framför allt åt politik och politiska aktörer, senare vidgades intresseområdet till socialhistoria, kulturhistoria, studier av marginaliserade grupper och till människors relationer till materialitet av olika slag. Att då också lägga till djur är strängt taget inte märkligare än att ge till exempel kvinnor, arbetare eller barn uppmärksamhet.³

Att djur har spelat en stor roll i människors tillvaro torde inte behöva förklaras. Det finns till och med forskare som menar att förmågan till relationer med levande varelser av en annan art är specifikt mänskligt, kännetecknande för just vår art, liksom språk och nyttjande av symboler och verktyg. Människan tycks ha en unik vilja och förmåga att kunna interagera med andra arter.⁴ Under människans äldsta historia bidrog djur med mat, skinn, pälsar och ben. När nötkreatur och hästar domesticerades gavs möjlighet till dragkraft och förflyttning. Domesticeringen påverkade människans själva biologi, genom uppkomsten av den mutation som gör att många av oss kan tillgodogöra oss laktos.⁵ Loppor spred pest, myggor

malaria – och båda delar har onekligen påverkat människan. Exempelen kan mångfaldigas. Djur har haft betydelse för alla mänskliga samhällen och att historisk forskning i allt större utsträckning intresserar sig för detta är inte förvånande. I engelskspråkig litteratur finns en slagsida mot västerländsk historia men forskning om relationer mellan människor och djur i det förflutna sker över hela världen och är mycket omfattande, även om man begränsar sig till historiska vetenskaper. I det följande nöjer jag mig med att inledningsvis ge en översikt över forskning om relationer mellan människor och djur, vad den historiska forskningen inom detta fält vill göra och gör, liksom om vilka teoretiska och metodiska problem som diskuteras. Avslutningsvis presenteras konkret forskning om det djur som sannolikt är mest undersökt, hunden, från såväl historia som arkeologi, genetik och etologi. Syftet är dels att ge konkreta exempel på vilka frågor som diskuteras, dels att visa hur olika vetenskaper samverkar och vilket källmaterial de utnyttjar.

Human-Animal Studies

I översikter över forskningsfältet brukar några verk framhållas som betydelsefulla startpunkter. För forskningsfältet som helhet brukar filosoferna Peter Singers *Animal Liberation* från 1975 och Tom Reagans *The Case for Animal Rights* från 1983 lyftas fram. Utifrån deras argumentation kom djurs betydelse i fokus också inom andra discipliner. Forskningen om djur i humanistiska ämnen handlar huvudsakligen om att förstå hur relationer mellan djur och människor påverkar individer och samhällen. Det är alltså inte bara fråga om forskning som undersöker representationer av djur utan om hur djur och människor påverkar varandra. Ambitionen är att ta djur på allvar och att inte betrakta dem som objekt eller jämföra dem med föremål eller teknik. Eftersom ett fokus på djur inte ersätter andra perspektiv utan adderas till dessa, kombineras studier av relationer mellan djur och människor med analyser utifrån genus, klass och etnicitet.⁶ Ett av de första av dessa verk som publicerades och uppmärksammades inom historieämnet var historikern Harriet Ritvos *The Animal Estate. The English and Other Creatures in the Victorian Age* från 1987, som diskuterade hur det viktoriaanska England uttryckte idéer om social status, klass och imperiet genom sitt förhållande till djur. En annan monografi som brukar framhållas är Kathleen Ketes *The Beast in the Boudoir. Pet-Keeping in Nineteenth Century Paris* från 1994, en studie som kopplar hållande av husdjur till modernitet och klass. Att båda undersökte 1800-talet är ingen slump. Den moderna synen på djur, speciellt husdjur, anses allmänt ha uppkommit då, även om detta kan ifrågasättas.

Under sent 1980-tal och tidigt 1990-tal etablerades forskarnätverk och

tidskrifter avsedda för forskning om djur inom olika vetenskapliga discipliner. Tidskriften *Anthrozoös* (Routledge) kom ut 1987 och *Society & Animals* (Brill) 1993. Den förra är förbunden med International Society for Anthrozoology (ISAZ) och den senare med Animals & Society Institute. Båda tidskrifterna och organisationerna är multidisciplinära med fokus på relationer mellan människor och djur. Medan ISAZ är ett traditionellt forskarnätverk har Animals & Society Institute också som mål att förändra djurs villkor till det bättre. Den mindre och nyare tidskriften *Humanimalia* har funnits sedan 2009. Det förekommer också gott om artiklar om relationer mellan människor och djur i arkeologiska och antropologiska tidskrifter, som *Journal of Archaeological Science* och *Current Anthropology* liksom i tvärvetenskapliga miljöhistoriska tidskrifter som *Environment & History*. Dessutom publiceras forskning i historiska tidskrifter som *History & Theory* och *American Historical Review*. Några förlag har särskilda serier inom till forskning om relationer mellan djur och människor. Johns Hopkins University Series har sedan 2002 givit ut litteratur under den särskilda rubriken "Animals, History, Culture". Brills "Human-Animal Studies" har funnits sedan 2005 och "Animal Lives" från Chicago University Press sedan 2016. Ingen av dessa serier är specifikt fokuserad på just historisk forskning, men inslagen av historia och kulturhistoria är betydande i alla tre. Nyligen publicerades två omfattande handböcker: *The Oxford Handbook of Animal Studies* från 2017 fokuserar inte specifikt på historia utan har medverkande forskare från flera olika discipliner, som juridik, sociologi, arkeologi och hållbar utveckling; redaktören Linda Kalof är själv sociolog.⁷ *Routledge Companion to Animal-Human History* gavs ut 2019 med historikerna Hilda Kean och Philip Howell som redaktörer; det är en antologi med särskilt fokus på just historisk forskning om djur och med avsikten att ge en uppdaterad bild av fältet både vad gäller teoretiska frågor och empiriska undersökningar.⁸ Ytterligare en översikt, upplagd som en ordbok för forskningsfältets grundläggande begrepp publicerades 2020 av filosofen och djurforskaren Matthew R. Calarco: *Animal Studies. The Key Concepts*. Fokus är alltså inte specifikt historiskt men boken ger en god översikt över begrepp inom fältet med konkreta exempel från forskning som illustration.⁹

Relationer mellan djur och människor undersöks under flera olika rubriker. Den vanligaste är *human-animal studies* (HAS).¹⁰ Det finns en vida spridd medvetenhet om att det är ett besvärligt namn eftersom ju människor också är djur.¹¹ Dessutom är ju djur i sig en mycket bred kategori, även om man lämnar människorna utanför. De flesta människor går med på att det går att någotsånär förstå sig på hur hundar, kor eller hästar agerar, men skulle ha svårare att tillämpa samma förståelse på myggor eller fästingar. Våra relationer till och behandling av djur av olika slag skiljer sig också kraftigt

åt.¹² Icke desto mindre har *human-animal studies* blivit det mest vedertagna namnet. *Animal studies* är också ett begrepp som används och avser enligt antropologen Samantha Hurn att markera ett större fokus på djur.¹³ I realiteten används dock *animal studies* på samma sätt som *human-animal studies*, som en rubrik för studier om relationer mellan djur och människor. Så är till exempel fallet i *The Oxford Handbook of Animal Studies*. *Animal studies* används här som en rubrik inte för studier om djur i sig utan om djur och människor i samverkan. Inom arkeologi betecknas studier om djur och djurs relationer till människor ofta som zooarkeologi, och det kan då gälla såväl djuren i sig (utvecklingen av olika typer av hundar till exempel) som om deras relationer till människor.¹⁴ *Critical animal studies* (CAS) har en lite annorlunda inriktning än *human-animal studies* och en närmare koppling till djurrätsfrågor. Forskningen har som mål att förbättra tillvaron för djur, som betraktas som förtryckta.¹⁵ Psykologen Kenneth Shapiro och antrozoologen Margo DeMello vid Animals and Society Institute argumenterar för att avståndet mellan *human-animal studies* och djurrätsfrågor är för stort och att forskare borde ta ställning, på ett eller annat sätt.¹⁶ Philip Howell menar dock att historiker inte kan acceptera att vetenskap blir ett verktyg för djurrätsfrågor, hur behjärtansvärda sådana än är.¹⁷ Den uppfattningen är spridd bland historiker, som höjer ett varningens finger för att överhuvudtaget tänka i termer av att ge en röst åt de underprivilegierade.¹⁸ Historikern Chris Pearson menar att idén om att ge djur en röst, att betrakta världen utifrån deras perspektiv, aldrig kan bli annat än fiktion, en uppfattning han, som vi snart ska se, delar med andra historiker.¹⁹ De historiker som arbetar med relationer mellan människor och djur hör huvudsakligen hemma inom *human-animal studies*. Icke desto mindre anser även de att forskningsfältet har vuxit fram ur en stadigt ökande medvetenhet om ekologi och miljöfrågor, om människors beroende av världen omkring oss. Samma effekt har en stigande medvetenhet om etiska frågor i djurhållning, framför allt vad gäller storskalig produktion av kött, mjölk och ägg genererat.²⁰ Fördjupad kunskap inom etologi och en större förståelse för djurs förmågor har också spelat roll i utvecklingen av forskningsfältet. I många fall har det skänkt insikter om att djur kan, känner och förstår mer än vad vi trott och att de är lite mindre olika oss än vad som tidigare antagits.²¹

Teoretiska och metodologiska problem

Att utforska relationer mellan människa och djur i det förflutna är något annat än att undersöka samma sak idag. Den forskning som bedrivs av historiker och arkeologer skiljer sig en hel del från *human-animal studies* inom andra vetenskapliga discipliner. En studie från 2018 jämförde en

mängd olika vetenskapliga discipliners sätt att förhålla sig till *human-animal studies* vad gäller metoder, teorier och forskningsfrågor, utifrån artiklar och monografier. En av författarnas slutsatser är att historia och zooarkeologi sticker ut i dessa aspekter. Tillsammans med ytterligare några discipliner skiljer de också ut sig genom att vara rent akademiska, sällan med en politisk agenda eller med en praktisk tillämpning som mål.²² Harriet Ritvo har påpekat att detta inneburit att historiker inte har en särskilt framträdande plats inom *human-animal studies* utan föredrar att integrera forskningen i den egna disciplinen.²³

Ett begrepp som ges stort utrymme i texter om relationer mellan djur och människor är *agency*. Det brukar definieras som förmågan att handla, göra informerade val och utöva makt eller inflytande.²⁴ Förstått så, som att den som har *agency* besitter makt, inflytande och förmåga att rationellt resonera och planera är det inte självklart att tillämpa begreppet på djur. Föreställningen att människan är den enda rationellt tänkande varelsen kapabel till självreflektion och språk är djupt rotad i västerländsk kultur.²⁵ Den typen av *agency* tillskriver inte historiker generellt sett djur. Vad de argumenterar för är istället att djur har betydelse. Även om de inte planerar i förväg, resonerar, har självinsikt eller kan artikulera sina tankar i ord påverkar deras agerande världen runt dem. Detta diskuteras ofta utifrån Bruno Latour eller Donna Haraway. Båda anses som representanter för en post-humanistisk hållning, där gränser mellan vad som är mänskligt och icke-mänskligt löses upp. Mycket enkelt uttryckt menar filosofen, antropologen och sociologen Latours *actor-network-theory* att allt som gör skillnad är att betrakta som en aktör.²⁶ Vetenskapshistorikern, filosofen och feministen Donna Haraway har också diskuterat upplösningen mellan det mänskliga och det andra, ursprungligen i essän "A Cyborg Manifesto" från 1985. Senare har hon särskilt intresserat sig för djur i allmänhet och hundar i synnerhet i *The Companion Species Manifesto. Dogs, People, and Significant Otherness* (2003) och i *When Species Meet* (2007). Haraway menar att människor liksom andra djur är hybridvarerter som bara kan finnas i relation till andra (och annat). Istället för att tala om husdjur tänker hon på djur, huvudsakligen exemplifierat genom hennes egna hundar, som *companion species*. Med begreppet vill hon tydliggöra att det är fråga om en relation, om ömsesidig påverkan i vardagen. Varken människor eller andra djur är statiska utan utvecklas hela tiden tillsammans (*co-evolution*).²⁷

Inom *critical animal studies* finns studier som argumenterar för att djur har en mer mänsklig *agency*, som innebär att de kan göra motstånd och agera i protest. Här förekommer också uppfattningen att djur kan anses vara moraliska aktörer.²⁸ Det sättet att betrakta *agency* är dock främmande för de flesta historiker. Chris Pearson menar att det är ett exempel på antro-

pomorfsism av ett dåligt slag.²⁹ Pearson exemplifierar med en berättelse om hur polisen i Paris kring år 1900 köpte hundar som skulle tränas att rädda människor från att drunkna i Seine. Det gick inte alls. Hundarna plockade helt enkelt inte upp folk som föll i vattnet. Dessutom bet de sina tränare. Att förstå deras handlande som att de gjorde motstånd mot projektet i sig eller mot arbete i människans tjänst i allmänhet vore en feltolkning, menar Pearson. Vad det handlade om var snarare, som Parispoliserna själva insåg, att hundarna tränats på ett felaktigt sätt.³⁰ Det betyder dock inte att djur saknar *agency*. De påverkar historien genom att möjliggöra eller förhindra aktiviteter. Därmed inte sagt att relationen mellan människor och djur är jämlik. Det är för det första fråga om olika slags *agency*, medveten och omedveten, för det andra en fråga om ojämnt fördelad makt.³¹ Det senare diskuteras av historikern Margaret Hunt. Att tillskriva allt och alla *agency* av samma slag riskerar att suddas ut gränserna mellan skilda livsvillkor, menar hon.³² När historiker verksamma inom *human-animal studies* skriver om *agency* ska det alltså inte förstås som att djur ägnar sig åt rationellt övervägande eller planering. Istället menar man att djur har *agency* för att de påverkar människan och mänskliga samhällen.

Ett exempel på *human-animal studies* producerade av historiker är Alain Mikhails forskning om djur i det ottomanska Egypten, *The Animal in Ottoman Egypt* från 2013. Forskningsfältets nestor Harriet Ritvo lyfter i artikeln "Among Animals" fram just denna undersökning som ett fint exempel på hur djurs roll i det förflutna kan tydliggöras inom ramarna för god, vetenskaplig historieskrivning.³³ Mikhail, som är professor i historia vid Yale University, har i flera monografier och artiklar undersökt relationen mellan djur och samhällsförändring i det ottomanska Egypten. Hans studier omfattar flera olika slags djur liksom också relationer mellan människan och naturen. Den omfattande moderniseringen av Egypten mellan 1750 och 1850 har förklarats på flera sätt, både utifrån aktörer och strukturer. Mikhail menar att man får en djupare förståelse om man också ser på den roll som djur spelade i förändringen. I slutet av 1700-talet och början av 1800-talet minskade antalet boskap kraftigt i Egypten på grund av sjukdomar och torka. Djur som oxar, kameler och åsnor blev dyrare och svårare att få tag på. För småbrukare innebar det att de tvingades upphöra med eget jordbruk och bli arbetare, då de inte längre hade tillgång till drag- och transportdjur. För dem med större resurser fanns möjlighet att köpa de få djur som fanns och bruka än större ägor. Detta ledde till en social omvandling av Egypten. Bristen på boskap ledde också till en energiomställning. När det fanns så mycket färre djur för att dra plogar och vagnar eller driva kvarnar blev det billigare att anställa människor för sådant arbete. Stora statliga byggnadsprojekt som anläggande av kanaler kom att utnyttja mänsklig arbetskraft i större utsträck-

ning än vad som varit fallet om tillgången på djur hade varit oförändrad. Mikhail menar alltså att boskapsdöden drev fram en energiomställning.³⁴ Just i denna del av Mikhails arbete ligger fokus på djurs *agency* således i att de och människorna ömsesidigt påverkade varandra. Det är också att ta djur i det förflutna på allvar, något som är själva idén med *human-animal studies*. Men det handlar inte om djuren själva eller om att förklara eller förstå deras handlande.

Jag har redan tagit upp Chris Pearsons exempel med de icke-livräddande hundarna i Seine. Utöver att det kan användas för att visa på olika tolkningar av *agency* illustrerar det också metodologiska problem som möter historiker när de vill förklara djurs agerande. Pearson menar att man inte kan tolka hundarnas agerande som motstånd utan bara som ett resultat av dålig träning. Hur vet han det? Historiker arbetar med material som producerats av människor, inte av djur. De texter och bilder som står till vårt förfogande kan berätta om djur, men de är inte djurens egen röst. Problematiken är inte något som är specifikt för just djur i det förflutna – det finns ju gott om människor vars liv och tankar det är svårt för historikerna att känna till, något som medeltidshistorikern Brigitte Pohl-Resl påpekar i en introduktion till en antologi om djur under medeltiden.³⁵ Dessutom är djur just djur och det är inte ovanligt att även den som lever tätt samman med ett djur till vardags har svårt att förstå vad det tänker, och varför det reagerar som det gör. Historikern Ingrid H. Tague menar att det utifrån tillgängligt källmaterial är svårt att skriva något annat än historia om hur människor ser på djur och om relationerna till djur ur människans perspektiv.³⁶ Tague delar uppfattningen att djur behöver få ett större utrymme i historieskrivningen, men kan inte se hur det skulle vara praktiskt möjligt att vetenskapligt försvara beskrivningar av hur djur faktiskt har känt.³⁷ Samma tveksamhet som Tague uttrycker inför möjligheten att förstå djur diskuteras av andra historiker, som pekar på hur inbäddade berättelser om djur är i mänsklig kultur. I en antologi om känslor under tidigmodern tid diskuterar Margaret Hunt exempel på hur djur påverkar känslor, och därmed också frågan om djurs *agency*. Hon lyfter fram de problem som finns med att skilja på ett verkligt djurs känslor och det mänskliga resonemanget om dess känslor. I Berkshire i England arbetade en dag år 1680 flera bönder på åkrarna. När det drog ihop sig till oväder och åska blev de oxar som användes som dragare oroliga och deras förare valde att vända hemåt. En far och hans son fortsatte dock att arbeta tillsammans med sina hästar, och dödades av blixtnedslag. Berättelsen finns i det material som utredningen av olyckan genererade. Hunt menar att det i berättelsen finns sådant som mycket väl kan ha hänt. Inom etologin vet man att många djur blir oroliga av åska. Samtidigt är berättelsen en del av en tradition, en föreställning om

att djur känner annalkande katastrofer och att det är klokt att lyssna på dem. Berättelser av det slaget tilltalar människors fåfänga – djuren vill varna oss för att de tycker om oss – och tillskriver djur en närmast övernaturlig förmåga att känna av annalkande fara. Men att faktiskt skilja vad individuella oxar eller hästar kände en dag 1680 från en kulturell föreställning om hur djur är, menar Hunt, blir problematiskt.³⁸

Erica Fudge förefaller mindre skeptisk än Hunt till möjligheterna att förstå, eller åtminstone göra ett informerat antagande om, djurs känslor på 1600-talet. I artikeln ”Milking Other Men’s Beasts” diskuterar hon ett rättsfall från 1600-talets England. En kvinna står anklagad för att upprepade gånger ha tjuvmjölkat kor. Fudge frågar sig om och i så fall hur detta brott kan betraktas utifrån kons perspektiv. För att förstå det krävs, menar Fudge, dels etologisk kunskap om kor, dels kunskap om hur kor levde på 1600-talet. Inom modern etologi vet man att kor är vanedjur som blir rädda och stressade av nya situationer. Vi vet också att sådan stress kan skapa beteendeförändringar som aggressivitet eller att kon slutar mjölka. Av källmaterial från 1600-talet vet vi att kor levde längre än idag och att de mjölkades av en eller högst några få personer i hushållet, människor de blev vana vid. Kombinationen av dessa kunskaper kan, menar Fudge, säga oss att det sannolikt är en obehaglig upplevelse för en ko att bli mjölkad av en främling. Tjuvmjolkning skulle alltså kunna ses som ett brott inte bara mot egendom i form av stulen mjölk utan också som något som kan skada kon. I förlängningen skulle det kunna utgöra ett problem för kons ägare, om deras ko plötsligt blir oregerlig eller går i sin. Fudge uttrycker sig försiktigt, i termer av ”skulle kunna”, vilket förefaller klokt. Vi vet ju inte hur denna specifika ko reagerade. Det är troligt att den inte blev personlighetsförändrad eftersom det rimligen hade framgått av det rättsliga materialet. Icke desto mindre visar Fudge på dels ett möjligt sätt att resonera kring djurs upplevelser i förfluten tid, dels en vidare förståelse av ett rättsfall på 1600-talet.³⁹ Också Chris Pearson menar att man under vissa omständigheter och med rätt material kan förklara djurs beteende. Pearson undersöker militärhundar på västfronten under första världskriget och polishundar i Paris vid ungefär samma tid. Hundarna valde inte att delta i strider (något som ju också kan sägas om många människor), men de var där och påverkade situationen genom sitt arbete som exempelvis eftersökshundar och rapporthundar. Hundarna kunde i samtida nyhetsrapportering och propaganda beskrivas som ”modiga” eller ”patriotiska”, vilket naturligtvis säger betydligt mer om mänskliga känslor än om hundarnas beteende. I de manualer för träning och de rapporter som hundförarna skrev var dock bilden en annan. Här går det, menar Pearson, att förstå hur den enskilde hunden arbetade, vad som motiverade just den individen att göra det som önskades av den. Hundarna

var inte, och uppfattades inte som, teknologi motsvarande en kulspruta eller en tank, utan som levande varelser vars träning krävde psykologi, empati och tålmod. Pearson menar därför att hans exempel visar hur historiskt källmaterial faktiskt kan tydliggöra hundar som historiska aktörer. Även om han inte gör anspråk på att skriva om dem utifrån deras eget perspektiv, menar han att det går att förstå hur de agerade och varför.⁴⁰

Hundar i historia

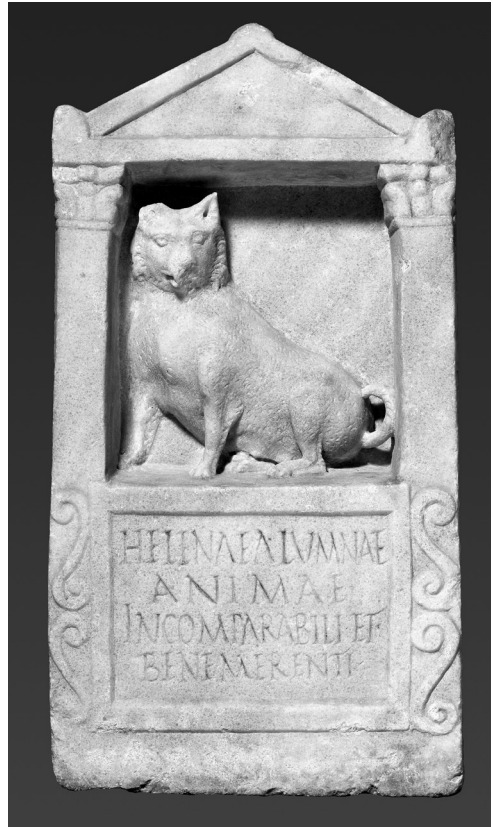
Det djur som har levt längst tillsammans med människan är hunden. Det var det första djuret som domesticerades, sannolikt för omkring 15 000 år sedan. Var detta skedde råder det inte enighet om; såväl Sydostasien som Mellanöstern och Europa har föreslagits. Den allra äldsta historien om hundar baseras på genetisk forskning som genom att kartlägga DNA från såväl nu levande som historiska hundar strävar efter att förklara deras ursprung.⁴¹ Etologiska studier som undersöker och förklarar hundars beteenden bidrar också med kunskaper om såväl hundens urtid som de förmågor till kommunikation med människor samtida hundar har. Domesticeringen av hunden vittnar i sig om djurs *agency*, eftersom det anses vara en process som båda parter deltog i – hunden domesticerade människan lika mycket som människan hunden.⁴² Hunden är, som Chris Pearson uttrycker det, det ultimata exemplet på en hybridvarelse, specialiserad på interaktion med människor.⁴³ Även om hundar härstammar från vargar är de mycket annorlunda. En hund är betydligt mer motiverad för och bättre på kommunikation med människan än vad en varg är. De tenderar till exempel att till människor förmedla önskan om assistans, hjälp med att komma åt godbitar eller trassla ur koppel istället för att fortsätta försöka själva. När hundar och människor ser varandra i ögonen skapas i båda parter en oxytocin-loop av välbefinnande, samma slags fenomen som när en mamma ser på sitt spädbarn. Motsvarande sker inte mellan människor och vargar.⁴⁴ DNA-studier är en relativt ny vetenskap men kunskaperna från dem sipprar snabbt ned i hundträningvärlden och får betydelse för hur hundägare tränar och umgås med sina djur. När det på 1970-talet stod klart att hundar verkligen härstammar från vargar (och inte från schakaler eller någon annan art) påverkade det svensk hundträning. Svenska hundägare fick i brukshundklubbens tidning *Brukshunden* veta att rätt sätt att träna hundar var att tänka att de i grunden var vargar. Vargar har, menade man, tydliga ledare som agerar på ett sätt som ägaren borde ta lärdom av. Ledarskap och dominans blev viktiga ord i hundträningssammanhang.⁴⁵ Idag, när forskningen alltmer tydliggjort skillnaderna mellan hundar och vargar och betonat hundarnas exceptionella förmåga till kommunikation med människor, förekommer

mycket sällan idén om hunden som varg. Moderna hundtränare fokuserar på relationsbyggande, kommunikation och motivation.

Också zooarkeologi bidrar till kunskaper om hundar i det förflutna och har gjort det under lång tid. Eftersom arkeologi har en tradition av intresse för den materiella världen har ben av hundar varit ett naturligt område att fokusera på.⁴⁶ Hunden är dessutom det enda djur som förhistoriska arkeologer över hela världen har gemensamt, eftersom hunden snabbt spred sig överallt där det fanns människor.⁴⁷ Det hindrar inte att det även inom arkeologin syns ett allt större intresse för att inte bara undersöka hundens utveckling utan också dess relationer till människor. Den svenska arkeologen Kristina Jennbert menar att man blivit allt mer benägen att betrakta djur som subjekt snarare än som objekt, och att det givit nya perspektiv.⁴⁸ En av frågorna som diskuteras är om hundar bara var nyttodjur eller om det också fanns emotionella band mellan hundar och människor. Att hundar har dödat som offerdjur är väl känt över hela världen. I många kulturer sätts hund och död i samband. Kerberos vaktar det grekiska dödsriket, Garm övervakar ingången till Hel och flera arkeologer tolkar det över hela världen myckna offrandet av hundar i samband med begravningar som att hundar sågs som vägvisare till dödsriket. Det skulle kunna tolkas som ett tecken på att hunden ansågs som en trogen kompanjon, en som kunde leda den döde rätt.⁴⁹ Alla begravda hundar är dock inte offrade för människans skull. Från Joman-kulturen i Japan, omkring 12 500–2 350 f.Kr. finns 110 individuella hundar begravda – inte offrade eller slaktade, utan begravda. Arkeologen Angela Perri menar att ioman-kulturens höga värdering av hundar kan förstås utifrån deras betydelse som jaktpartners. Begravningar av hundar förekom inte sedan människorna i området övergått till jordbruk och värdet av jakt minskat.⁵⁰ Samma fenomen, med ett kraftigt minskat antal individuellt begravda hundar efter jordbrukets uppkomst, syns också i Sverige.⁵¹ Det skulle kunna tolkas som att hundar värderades högt som jaktpartners, men inte annars. Kristina Jennbert har undersökt hundgravar i Skateholm i Skåne från 6 500 f.Kr. Här finns både hundar som offrats och hundar som begravts på sätt som liknar dem man tillämpade på vissa människor: individuellt nedlagda i gravar med rödockra och gravgåvor. Skillnaderna mellan människa och djur var inte alltid absoluta och på samma sätt som det var skillnad på folk och folk var det skillnad på hundar och hundar, menar Jennbert.⁵² Från det gamla Egypten har vi de första namngivna hundarna vi känner till. Relativt nyligen undersöktes fynden från en begravningsplats för djur i närheten av Alexandria. Osteologiska studier av dessa djur visar att flera av dem hade varit i behov av människornas omsorg för att uppnå den ålder de hade. Hur detta ska tolkas är inte självklart. Zooarkelogen Marta Osypinska menar att fynden visar att människorna hade ett starkt

känslomässigt band till sina djur, likt det människor har till husdjur idag. Andra forskare som undersökt fynden är mindre övertygade och pekar på att såväl hundar som katter också kan ha haft en praktisk funktion som arbetande djur.⁵³ Den israeliska historikern Sophia Menache påpekar att det har funnits en tendens att betrakta förhistoriska hundar enbart utifrån nyttoaspekter – att de alltså bara har fyllt en funktion och att det är först i urbana, moderna samhällen som de också blivit sällskapsdjur med en emotionell betydelse. En sådan syn är, menar hon, en förenkling. Redan i antika kulturer betraktades hunden som en trofast kompanjon, vid sidan av att dem också hade praktiska funktioner.⁵⁴ Även arkeologen Michael MacKinnon, som undersökt hundar i det romerska imperiet, påpekar att det inte nödvändigtvis är skillnad mellan känslomässig koppling till ett djur som ”bara” är till sällskap och ett som även har andra arbetsuppgifter, som att vakta eller jaga.⁵⁵ I romarriket kunde djur, under förutsättning att ägarna hade råd, få gravvårdar och epitafier. Arkeologen Liliane Bodson har undersökt dessa och menar att den moderna synen på och kärleken till husdjur fanns redan vid den här tiden. Bodson exemplifierar bland annat med gravvården över hunden Helena, som beskrivs som ”fosterbarn”. Också ägarnas sorg över förlusten av ett djur tydliggörs och visar, enligt Bodson, på en stark känslomässig koppling till djuren.⁵⁶ Att sammanfatta människors och hundars relationer till varandra under forntiden och antiken låter sig knappast göras annat än genom att återanvända Jennberts slutsats om att det var skillnad på hund och hund, på samma sätt som det var skillnad på människa och människa. En del djur dödades avsiktligt som offer, andra vårdades och begravdes som viktiga människor när de dog. De allra flesta, liksom de allra flesta människor, vet vi inte särskilt mycket om.

Att hundar förekom som offerdjur gjorde att de, liksom hästar, kom i fokus i medeltidskyrkans kamp mot hedendomen. Det har i alla fall ansetts vara så att

Gravmonument för hunden Helena, 150–200 e.Kr. Getty Museum, USA

kristna tabun mot att äta häst- eller hundkött har sina rötter i att dessa djur använts inom hednisk kult. Kyrkohistorikern Torgeir Landro argumenterar dock för att detta inte är en rimlig förklaring av tabut. Redan i den tidiga kyrkan, långt innan teologerna hade stött på nordeuropéers kult, uppfattades såväl hästar som hundar och katter som oren mat, utan att det finns några bibliska direktiv i frågan. Landro förklarar istället, utifrån antropologen Mary Douglas tankar, den tidiga kristendomens tabun mot ätande av vissa djur med att dessa befinner sig i en kategori mellan djur och människa. Hästar, hundar och katter är inte vilda djur, men inte heller domesticerade djur som getter eller kor. De har en annan relation till människor och är därmed omöjliga att tänka sig som föda.⁵⁷ Det finns medeltida källmaterial som stödjer ett sådant resonemang. I medeltida kategoriseringar över djur och människor brukade människorna separeras och placerades antingen först eller sist i listan. I den engelske munken och teologen Alexander Neckams *De naturis rerum* från omkring 1190 är dock människan införd jämte hunden, mitt i. Först presenteras vilda djur, sedan människan, hunden och därefter andra domesticerade djur. Föreställningar om hundar som särskilt trofasta och med ett speciellt band till människor odlades under medeltiden. Aristokratins och furstarnas hundar sköttes minutiöst och värderades högt, något vi kan se av bevarade räkenskaper, lagtexter, litteratur och poesi.⁵⁸ Sophia Menache menar att föreställningarna om hundar som särskilt lojala, trogna och modiga varelser etablerades parallellt med riddaridealen i Europa under 1200-talet. Genom att undersöka texter om jakt och handböcker om djurhållning visar hon hur hundarna i allt större utsträckning tillskrevs samma egenskaper som ansågs positiva för en god vasall.⁵⁹ Den franske *Annales*-historikern Jean-Claude Schmitts undersökning av traditionen om S:t Guinefort är ett exempel på det slags berättelser om hundar som växte fram under medeltiden. S:t Guinefort, som var ett lokalt och inte ett av kyrkan sanktionerat helgon, var en vinthund som räddade en riddares son från att dödas av en orm i sin vagg. Riddaren kom in, såg blodet men inte barnet och dödade i vredesmod hunden, som han trodde dödat sonen. Först senare upptäckte han att hunden i själva verket dödat den orm som hotade barnet. Hunden hade alltså uppvisat såväl trofasthet mot sin familj som mod – även om det lönades med döden.⁶⁰

Det finns en vida spridd föreställning om att hundar betraktas som orena inom islam. De värderas heller inte särskilt högt i Bibeln. Den bibliskt skeptiska hållningen till hundar tycks inte ha fått något större genomslag, då ju hundar som vi sett ändå kunde värderas mycket högt i det kristna Europa.⁶¹ Samma resonemang gäller för islam. På en dogmatisk nivå betraktades hundar som orena djur, samtidigt som det förekommer såväl hadither som andra texter med en högre värdering av hunden. I tidig islam förekom till

exempel teologiska texter som placerade hundar precis intill människor i listor över de varelser som finns i världen, på samma sätt som hos Alexander Neckham. Och även inom islam finns berättelser som är påtagligt lika den om den heliga vinthunden S:t Guinefort.⁶² Det fanns också en tradition av *waqfs* (religiösa sociala inrättningar) som särskilt fokuserade på att ta hand om hundar. Att ge vatten till en törstig hund sågs som en god gärning och flera tidiga muslimska teologer betraktade hundar som djur av stort värde.⁶³ Också muslimska härskare skickade hundar som diplomatiska gåvor till varandra, något som ju borde ha varit taktlöst om hundar ansågs orena. I stora städer som Kairo och Istanbul var gatuhundar ett påtagligt inslag i stadsbilden där de gjorde nytta som renhållningsarbetare.⁶⁴ Problemen för hundar i muslimska samhällen kom senare och har enligt såväl Alain Mikhail som Catherine Pinguet sin grund i 1800-talets modernitetssträvanden och senare tiders islamism. Då man ville skapa västerländska, hygieniska och moderna städer åkte hundarna ut och den långa traditionen av nära relationer mellan hundar och människor glömdes bort. Istället fixerades föreställningen om att islam höll hundar för orena.⁶⁵

Vid samma tid som hundar dödades eller förvisades ur städerna i det ottomanska imperiet slog de på allvar igenom som husdjur i Europa och USA. Vissa hundar. För även där var det skillnad på hund och hund, och den skillnaden ökade med moderna idéer om hundraser och sällskapsdjur. Oftast anses den moderna synen på hundar som husdjur ha slagit igenom på 1800-talet. Historikerna Ingrid Tague och Stephanie Howard-Smith menar dock att rötterna står att finna i slutet av 1700-talet, då vänlighet mot djur började ses som en dygd och då djurskyddsorganisationer etablerades i Europa. Parallellt med denna utveckling fanns också synen på hunden som ett problem, framför allt i samband med spridningen av rabies.⁶⁶ Tague, som undersökt synen på hundar i Storbritannien, har använt sig av såväl epitafer över husdjur som tidningsartiklar och 1700-talets debatt om hundskatt. Hon sätter hundar i en kontext av ökande konsumtion. Allt fler hade råd att hålla hund och marknaden för hundrelaterade produkter, som koppel och borstar, expanderade – låt vara inte till dagens nivåer. Tague visar hur särskilt kvinnor med knähundar förlöjligades i satiriska bilder i början av 1700-talet. Den kärlek de strödde över vad som sågs som meningslösa djur borde de istället skänka lämpliga män.⁶⁷ Uppfattningen att det var lite löjeväckande att öda kärlek på ett husdjur avtog dock under 1700-talet, menar Tague. Djur sågs allt mer som besjälade och värdefulla i sin egen rätt. Drag som uppfattats som negativt kvinnliga, som att stå närmare naturen, fick högre status och långsamt ändrades också föreställningarna om maskulinitet så att kärlek till husdjur inte längre betraktades som omanligt. Också debatten om hundskatt visar enligt Tague på en förändrad syn på relationen till

hundar under 1700-talet. När förslaget om hundskatt först presenterades var syftet att göra det så pass dyrt att ha hund att de mindre bemedlade skulle bli tvingade att avliva sina hundar. Avsikten var att minska mängden hundar och därmed också vad som sågs som ett samhällsproblem såväl i städer som på landsbygd. Att äga hundar sågs som lyxkonsumtion som borde beskattas som andra lyxvaror. Fattiga människor borde förstå att de alls inte skulle lägga sina magra resurser på hundar. Den lagstiftning som till slut kom på plats 1796 avslöjade en annan uppfattning om såväl hundar som fattiga människor. Istället för att förhindra de mindre bemedlade att ha hund gjorde lagen tvärtom. De hundar som beskattades var *sporting dogs*, jakthundar som tillhörde människor som hade råd att betala. Fattigas hundar beskattades inte. Hundar hade kommit att betraktas som betydelsefulla för alla människor, inte minst för dem vars hund kunde vara den enda trösten i en hård tillvaro.⁶⁸

Samtidigt som en ny syn på hunden som husdjur växte fram i Europa fortsatte hundar att ses som ett problem. Philip Howell har i *At Home and Astray. The Domestic Dog in Victorian Britain* (2015) visat på dubbelheten i den viktoriaiska synen på hundar. De gatuhundar som var problem i Kairo och Istanbul sågs med samma ögon i London och andra brittiska städer. Dessa hundar förknippades med de lägre klasserna, med hot om social oro och med spridningen av rabies. Samtidigt var husdjuret hunden allt högre värderat i Västeuropa och i Storbritannien själva symbolen för ett respektabelt, borgerligt och komplett hem. Howell är kulturgeograf och förbinder hundens värde med vilken plats den befinner sig på. *At home* är den respektabla hunden, den som också drottning Victoria och prins Albert hade och Landseer avbildade. *Astray* är den proletära och hotande hunden. Samma tid såg en liknande kamp mot lösdrivande hundar, rabies, städernas oordning och social oro i såväl Paris som New York.⁶⁹ Chris Pearson har gått längre fram i tiden och breddat fokus i kopplingen mellan urbanitet och hundar. I *Dogopolis. How Dogs and Humans Made Modern New York, London, and Paris* (2021) undersöker han hur hundar och människor från tidigt 1800-tal till 1930 påverkade stadsmiljön. Här liknar anslaget det som formuleras i *At Home and Astray*, men Pearson hävdar också att städer delvis formats just utifrån människors relationer till hundar.⁷⁰

1800-talets hund *at home* gav upphov till de moderna, standardiserade raserna. Hundar av olika typer har alltid funnits, men inte standardiserade raser med specifika utseendekriterier och formellt godkända stamtavlor. Den respektabla viktorianen kunde inte promenera i stadens park med en byracka utan ville ha en rashund. Harriet Ritvo har diskuterat skapandet av raser och rasorganisationer i ljuset av dåtidens klassrelationer. Ritvo menar att rashunden uppfanns av den viktoriaiska borgerligheten som ett fritids-

intresse som matchade både dess förmåga och sociala status. De kunde inte ägna sig åt fotboll, som var för starkt förknippat med arbetarklassen, inte heller med hästpolo, jakt eller hästavel, som krävde aristokratins resurser och traditioner. Att avla hundar var ekonomiskt överkomligt och samtidigt ett sätt att markera värdet av anor och status. Här fanns också en koppling till det nationella, eller nationalistiska, då man uppfann historiska anor och traditioner kring till exempel den engelska bulldoggen. Att avel förändrar rasers utseende och beteende, och inte nödvändigtvis till det bättre, är väl känt. De raskriterier som skapades av institutioner som The British Kennel Club var godtyckliga och inte heller oproblematiske i dåtiden. Den brittiska aristokratin vände sig mot flera av kennelklubbens projekt, dels för att de upplevde ett intrång i vad som av hävd varit deras egen domän, dels för att de mer konkret bekymrade sig för att avel för utställning skulle försämra hundarnas funktion. Dessutom menade kritiker av moderna hundar att man gjorde dem så lätthanterliga att till och med kvinnor kunde hantera dem.⁷¹

Ritvo och Howell skriver om hundraser men har framför allt ett klassperspektiv i den mänskliga värld hundarna indirekt beskriver. I Sydafrika finns det tydligare forskning mellan hundars raser och föreställningar om människors ras. I antologin *Canis Africanis. A Dog History of Southern Africa* (2008) undersöker historikern Sandra Swart sociala skillnader och föreställningar om ras kopplat till olika hundraser. Boermastiffen var från 1800-talet boernas vakthund och hade rykte om sig att vara tränad att attackera svarta arbetare. Boerna underströk hundens europeiska rötter. Rhodesian ridgeback sågs som stabilt europeisk (en "vit" hund), men med en lite lagom chic etnisk prägel: europén som anpassat sig till afrikanska förhållanden och kommit hit för att stanna. De semivilda och rasmässigt okontrollerade "kaffer-hundarna" var inget för vita. Efter apartheidtidens slut har sådana hundar fått en ny status. Nu kallas de africanis och betraktas, även om det är omdiskuterat, som en distinkt ras vars avel och rasstandard styrs av rasföreningar. Africanis beskrivs som en genuint afrikansk hund, den "äka varan". Men paradoxalt nog är rasen idag framför allt en "vit" hund och projektet att skapa en ras drivs av européernas ättlingar. Den svarta befolkningen parar hellre sina africanis med andra, europeiska, raser som greyhounds.⁷²

Sedan hunden blev ett accepterat husdjur, utan annan nytta än att vara ägaren till förnöjelse, har dess relation med människorna fortsatt att förändras. Hundar har allt mer blivit en del av familjen snarare än ett husdjur. Även detta är ett internationellt fenomen. Det finns inte flockar av gatuhundar i Kairo eller Istanbul idag, däremot finns det ett stadigt stigande antal familjehundar, oftast renrasiga. Samma utveckling sker i Kina och i Ryssland – båda stater där husdjur under kommunisttiden sågs

som onödiga konkurrenter om resurser och som tecken på en borgerlig ideologi.⁷³ Hundens nytta beskrivs idag inte främst som vakt, vallning eller jakt, även om hundar fortfarande har sådana roller. Nyttan idag anses vara att hundar fyller emotionella eller psykologiska behov hos människor. Det finns mängder av forskning om hundars roll för rehabilitering efter trauman, återanpassning av fängelseinterner, som stöd för ensamma eller som hjälp för skolbarn. Hundars vård, träning och dagliga skötsel får allt större ekonomisk omsättning.⁷⁴ Också denna utveckling iaktas i historisk forskning. I en undersökning av en begravningsplats för husdjur i USA, från 1950-tal till idag, framgår att djur, framför allt hundar, i allt större utsträckning beskrivs som familjemedlemmar snarare än som husdjur.⁷⁵ I andra studier, såväl från Sverige som från andra länder, visar det sig att namnskicket förändrats. Katarina Leibring vid Institutet för språk och folkminnen, Uppsala universitet, har visat att listan över de populäraste hund- och barnnamnen i många fall överlappar varandra under senare år.⁷⁶ Samma fenomen syns i Polen, något som undersökts av sociologen Michał Piotr Pregowski. Även där har moderna människonamn slagit igenom som namn även på djur, låt vara att det då ofta är diminutivformen av namnen. På samma sätt som en svensk hund kan heta Bosse eller Sigge, heter många polska hundar Kuba (Jakub) eller Zuza (Susanna).⁷⁷ Leibring och Pregowski menar att detta säger något om vår relation till hundarna, att de blir allt mer av "människor", eller, för att tala med Donna Haraway, *companion species*.⁷⁸ Det ska också påpekas att Kristina Jennberts uppfattning om att det är skillnad på hundar och hundar gäller även idag. För många hundägare i Sverige och andra delar av västvärlden är livet med hunden, så som Haraway beskriver det, ett liv med en signifikant andre där båda påverkar varandra. Men det innebär inte att alla hundar lever så.

I takt med att hundar har blivit mer som familjemedlemmar har hundägande feminiserats. Idag är det betydligt fler kvinnor än män som äger, tränar och tävlar med hundar. Vi vet att såväl män som kvinnor begravdes med hundar i förhistorisk tid, men vi vet också att hundar som rena sällskapsdjur länge förbands med kvinnor, medan männen associerades till hundar som arbetade med jakt eller i krig. Detsamma gäller de hundar som senare, kring år 1900, togs i tjänst inom polisen och i det militära. Träning av hundar kom att kopplas till män och den som tränade hunden borde vara försedd med manliga dygder som fasthet och tålmod.⁷⁹ Sedan ungefär 1960-talet har detta kommit att förändras, i Sverige såväl som i andra delar av världen. Jag skulle våga påstå att feminiseringen av hundsporten, nya träningsmetoder och den nya synen på hunden som *companion species* snarare än husdjur hänger samman. Samma slutsatser drar Justyna Włodarczyk, verksam i Polen och USA inom kulturstudier och litteratur, i sin

forskning om hundträning, synen på hundar och genus. Wlodarczyk har undersökt förändringen av hundträning från manligt till kvinnligt kodad i Polen, och sätter förändringen i samband med nya träningsmetoder och med demokratiseringen av Polen.⁸⁰ Metoder som Wlodarczyk karaktäriserar som feminina, som empati, varsamhet och tålmod, har blivit dominerande. Det är en stor skillnad gentemot den äldre träningslitteratur som premierade ”mod”, ”tydlighet” eller ”dominans”. Idealet ”ovillkorlig lydnad” har dött.⁸¹ Den nya forskningen inom såväl genetik som etologi om vad hundar är har spelat roll här. Hundar är inte vargar utan utvecklade som specialister på kommunikation med människor. När vi förstår hundar som individer med kognitiva och emotionella förmågor vi inte anade tidigare måste vi också förhålla oss annorlunda till dem. Med ny kunskap suddar man ut, eller naggat åtminstone på, gränsen mellan djur och människa, menar Chris Pearson.⁸² Eller snarare mellan hund och människa – för parallellt har nog gränsen mellan hundar och andra djur ökat. Hundar blir mer lika oss, men också med det mindre ”djuriska”, mindre lika kor eller höns.

Historians, Dogs and Other Animals

The field of studies most commonly referred to as human-animal studies (HAS) has grown since the mid-1980s. Relations between humans and animals represent a focus of interest in many academic disciplines, also in history. Since historians mainly work with written documents and images of the past, access to animals is only given through human-made materials. This fact and the firm academic tradition in the subject mean that the ways in which historians approach HAS look a bit different from what we see in other disciplines. One problem all researchers have in common, however, is how to understand the concept of *agency* in animals. Most historians address this issue by looking upon agency as the ability to make a difference, to be an agent of change regardless of whether or not it is intentional. This article explores how historians handle this concept and how they approach trying to explain the behavior of past animals. As a further example of how relations between humans and animals are studied, it also presents an overview of the human-canine relationship from its very beginnings up until today.

Keywords: human-animal studies (HAS), agency, canines, ethology, emotions

Noter

- 1 Anders Floren, Henrik Ågren & Susanna Erlandsson, *Historiska undersökningar. Grunder i historisk teori, metod och framställningssätt*, Lund 2018, s. 15. Liknande formuleringar finns i andra motsvarigheter i kurslitteratur för nya historiestudenter där historia beskrivs "som en vetenskap som studerar människan i förfluten tid", Klas Åmark, *Varför historia? En ämnesintroduktion för nya studenter*, Lund 2011, s. 11.
- 2 Anders Florén & Henrik Ågren, *Historiska undersökningar. Grunder i historisk teori, metod och framställningssätt*, Lund 2006, s. 11.
- 3 Erica Fudge, *Pets*, Acumen 2008, s. 4–6.
- 4 Pat Shipman, "The Animal Connection and Human Evolution", *Current Anthropology* 2010:4, s. 519–532.
- 5 Shipman 2010, s. 525.
- 6 Matthew R. Calarco, *Animal Studies. The Key Concepts*, Abingdon 2020, s. ix–x.
- 7 *The Oxford Handbook of Animal Studies*, Linda Kalof (red.), New York 2017.
- 8 *Routledge Companion to Animal-Human History*, Philip Howell & Hilda Kean (red.), Abingdon 2019.
- 9 Calarco 2020.
- 10 Calarco 2020, s. ix.
- 11 Alejandra Echeverri, Daniel S. Karp, Robin Naidoo, Jiaying Zhao & Kai M-A Chan, "Approaching Human-Animal Relationships from Multiple Angels. A Synthetic Perspective", *Biological Conservation* 2018: 224, s. 50–62; Kenneth Shapiro & Margo Demello, "The State of Human-Animal Studies", *Society and Animals* 2010:18, s. 307–318.
- 12 Harriet Ritvo, "Among Animals", *Environment and History* 2014:4, s. 491–498; Harriet Ritvo, "On the Animal turn", *Daedalus* 2007:136, s. 118–122; James Serpell, *In the Company of Animals*, Cambridge 1996, kapitlet "Of Pigs and Pets".
- 13 Samantha Hurn, "What's in a Name? Anthrozoology, Human-Animal Studies or...?", *Anthropology Today* 2010:3, s. 27–28.
- 14 Hurn 2010, s. 27.
- 15 Calarco 2020, s. x.
- 16 Shapiro & DeMello 2010, s. 316–317.
- 17 Philip Howell, "The Triumph of Animal History", i Howell & Kean (red.) 2019, s. 527.
- 18 Ritvo 2014.
- 19 Chris Pearson, "Dogs, History, and Agency", *History and Theory. Theme Issue* 2013:52, s. 128–145.
- 20 Harriet Ritvo, "History and Animal Studies", *Society & Animals* 2002:4, s. 405.
- 21 Cary Wolfe, "Human, all too Human". 'Animal Studies' and the Humanities, *PMLA*, 2009:124.2, s. 565.
- 22 Echeverri, Karp, Naidoo, Zhao & Chan 2018:224, s. 50–62.
- 23 Ritvo 2014, s. 494–495.
- 24 Calarco 2020, s. 7.
- 25 Pearson 2013, s. 130–131; Chris Pearson, "Between Instinct and Intelligence. Harnessing Police Dog Agency in Early Twentieth-century Paris", *Comparative Studies in Society and History*, 2016:58, s. 463–490.
- 26 Chris Pearson, "History and Animal Agency", i Kalof (red.) 2017, s. 240–257.
- 27 För en kort sammanfattning av Haraways tankar om *companion species*, se Calarco 2020, s. 48–51.
- 28 Calarco 2020, s. 8
- 29 Inom human-animal studies förekommer en diskussion om när antropomorfism är

- befogat. Det är inte alltid "fel", utan betraktas också som en nödvändighet när människor ska förklara djurs agerande. Se Calarco 2020, s. 22–23.
- 30 Pearson 2017, s. 12–13.
- 31 Pearson 2013, s. 135, 137.
- 32 Margaret Hunt, "Animals and emotions in the Early Modern World", i *Matters of Engagement. Emotions, Identity and Cultural Contact in the Premodern World*, Daniela Hacke, Claudia Jarzebowski & Hannes Ziegler (red.), London 2021, s. 231.
- 33 Ritvo 2014, s. 498.
- 34 Alain Mikhail, *The Animal in Ottoman Egypt*, New York 2013; Alain Mikhail, "Unleashing the Beast.: Animals, Energy, and the Economy of Labor in Ottoman Egypt", *American Historical Review*, 2013a:18, s. 317–348.
- 35 Brigitte Pohl-Resl, "Animals in Culture: ca. 1000–1400", i *A Cultural History of Animals*, vol. 2. *A Cultural History of Animals in Medieval Age*, Brigitte Pohl-Resl, (red.), Oxford 2007, s. 1f.
- 36 Ingrid H. Tague, "The History of Emotional Attachment to Animals", i Howell & Kean (red.) 2019, s. 345–366, citatet från s. 359.
- 37 Tague 2019, s. 360.
- 38 Hunt 2021, s. 239ff.
- 39 Erica Fudge, "Milking Other Men's Beasts", *History & Theory* 2013:52, s. 13–28.
- 40 Pearson 2013, s. 139–145; Pearson 2016, s. 10–11.
- 41 För en översikt, se Bridgett M. von Holt & Carlos A. Driscoll, "Origins of the Dog. Genetic Insights into Dog Domestication", i *The Domestic Dog. Its Evolution, Behavior and Interactions with People*, James Serpell (red.), Cambridge 2017, s. 22–41.
- 42 Wolfgang M. Schleidt & Michael D. Shalter, "Co-evolution of Humans and Canids", *Evolution and Cognition* 2003:1, s. 57–72; Mikhail 2013, s. 68.
- 43 Pearson 2013, s. 135.
- 44 Miho Nagasawa, Kazutaka Mogi & Takefumi Kikusui, "Attachment Between Humans and Dogs", *Japanese Psychological Research*, 2009, s. 209–221; Evan L. MacLean & Brian Hare, "Dogs Hijack the Human Bonding Pathway: Oxytocin Facilitates Social Connections Between Humans and Dogs", *Science, New Series*, 2015:6232, s. 280–281.
- 45 Se till exempel *Brukshunden* 1980:1, s. 22–29; 1980:2, s. 9–11; 1983:5, s. 72–74.
- 46 Hilda Kean & Philip Howell, "Writing in Animals in History", i Kean & Howell (red.) 2019, s. 6.
- 47 ICAZ Symposium on the History of the Domestic Dog, *Dogs Through Time. An Archaeological Perspective. Proceedings of the 1st ICAZ Symposium on the History of the Domestic Dog, Eighth Congress of the International Council for Archaeozoology (ICAZ98) August 23–29, 1998, Victoria, B.C., Canada*, Oxford 2000, s. vii.
- 48 Kristina Jennbert, "Certain Humans, Certain Animals. Attitudes in the Long Term", i *Exploring the Animal Turn. Human-Animal Relations in Science, Society and Culture*, Erika Andersson Cederholm, Amelie Björck, Kristina Jennbert & Ann-Sofie Lönngren (red.), Lund 2014, s. 184.
- 49 Se till exempel Ann-Sofie Gräslund, "En hund begraven. Hunden från stenålder till medeltid", i *Från renhållningshjon till modeaccessoar. 10 000 år av relationer människa–hund i Sverige. Föredrag vid ett symposium i Uppsala 15 februari 2013*, Ann-Sofie Gräslund & Ingvar Svanberg (red.), Uppsala 2014, s. 31–48; Jacopo De Grossi Mazzoni & Claudia Miniti, "Dog Sacrifice in the Ancient World. A Ritual Passage?", i *Dogs and People in Social, Working, Economic or Symbolic Interaction. 9th ICAZ Conference*, Lynn M. Snyder & Elizabeth A. Moore (red.), Durham 2002, s. 62–66.

- 50 Angela R. Perri, "Hunting Dogs as Environmental Adaptations in Jomon Japan", *Antiquity* 2016:90 353, s. 1166–1180.
- 51 Gräslund 2014, s. 43.
- 52 Jennbert 2014, s. 187–190.
- 53 David Grimm, "Graves of Nearly 600 Cats and Dogs in Ancient Egypt May be World's Oldest Pet Cementary", www.sciencemag.org.ezproxy.its.uu.se/news/2021/02/02/graves-early-600-cats-and-dogs-ancient-egypt-may-be-world-s-oldest-pet-cementary (23/6 2021); Marta Osypinska, Michał Skibniewski & Piotr Osypinski, "Ancient Pets. The Health, Diet and Diversity of Cats, Dogs and Monkeys from the Red Sea Port of Berenice (Egypt) in the 1st–2nd Centuries AD", *World Archaeology* 2021, s. 1–15.
- 54 Sophia Menache, "Dogs and Human Beings. A story of Friendship", *Society & Animals* 1998:1, s. 225–236.
- 55 Michael MacKinnon, "Sick as a Dog. Zooarchaeological Evidence for Pet Dog Health and Welfare in the Roman World", *World Archaeology* 2010:2, s. 293.
- 56 Liliane Bodson, "Motivations for Pet-keeping in Ancient Greece and Rome. A Preliminary Survey", i *Companion Animals and Us. Exploring the Relationships Between People and Pets*, Anthony L. Podberscek, Elizabeth S. Paul & James Serpell (red.), Cambridge 2000, s. 27–41.
- 57 Torgeir Landro, "I Kina spiser de hund'. Middelalderskrikens syn på husdyr", *Kirke og Kultur* 2018:1, s. 43–52.
- 58 Pohl-Resl 2007, s. 22–27.
- 59 Sophia Menache, "Hunting and Attachment to Dogs in the Pre-modern Period", Podberscek & Serpell (red.), 2000, s. 42–60.
- 60 Jean-Claude Schmitt, *Den heliga vintbunden. Sankt Guinefort, helgon och hund*, Stockholm 1985. Motsvarande berättelser finns också från många andra delar av världen. Etnologen Bengt af Klintberg har till och med hört den i modern version från Vällingby 1988: Bengt af Klintberg, "Några legendariska hundar", i Gräslund & Svanberg (red.) 2014, s. 92.
- 61 Menache 1998, s. 74–75, 77–81; Pohl-Resl 2007, s. 25–26.
- 62 Mikhail 2013, s. 75–76.
- 63 Mikhail 2013, s. 88.
- 64 Hedda Reindle-Kiel, "Dogs, Elephants, Lions, a Ram and a Rhino on Diplomatic Mission", i *Animals and People in the Ottoman Empire*, Suraiya Faroqhi (red.), Istanbul 2010, s. 271–285; Catherine Pinguet, "Istanbul's Street Dogs at the End of the Ottoman Empire. Protection or Extermination", i Faroqhi (red.) 2010, s. 353–372; Alain Mikhail, "A Dog-Eat-Dog Empire. Violence and Affection on the Streets of Ottoman Cairo", *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 2015:35, s. 76–95.
- 65 Mikhail 2013, s. 89–91; Pinguet 2010, s. 355–359.
- 66 Stephanie Howard-Smith, "Mad Dogs, Sad Dogs and the 'War Against Curs' in London in 1760", *Journal for Eighteenth-Century Studies* 2019:1, s. 101–118. Howard-Smith har också skrivit en avhandling om knähundar under 1700-talet, *Lapdogs and Other People: The Representation of Toy Dogs in Eighteenth-Century British Culture*, London 2018.
- 67 Ingrid H. Tague, "Dead Pets. Satire and Sentiment in British Elegies and Epitaphs for Animals", *Eighteenth-Century Studies* 2008:3, s. 294.
- 68 Ingrid H. Tague, "Eighteenth-century English Debates on a Dog Tax", *The Historical Journal* 2008:4, s. 901–920.
- 69 Chris Pearson, "Stray Dogs and the Making of Modern Paris", *Past and Present* 2017:234, s. 137–142; Jessica Wang, *Mad Dogs and Other New Yorkers. Rabies, Medicine, and Society in an American Metropolis, 1840–1920*, Baltimore 2019.

- 70 Chris Pearson, *Dogopolis. How Dogs and Humans Made Modern New York, London, and Paris*, utgavs inom serien "Animal Lives" hos Chicago University Press i augusti 2021.
- 71 Ritvo, Harriet, "Pride and Pedigree: The Evolution of the Victorian Dog Fancy", *Victorian Studies* 1986:2, s. 227–253. På senare tid har de teman Ritvo tog upp i sin forskning vidareutvecklats i Michael Worboys, Julie-Marie Strange & Neil Pemberton, *The Invention of the Modern Dog. Breed and Blood in Victorian Britain*, Baltimore 2018.
- 72 Sandra Swart, "Dogs and Dogma. A Discussion of the Socio-political Construction of Southern African Dog 'Breeds' as a Window onto Social History", i *Canis Africanis. A Dog History of Southern Africa*, Sandra Scott & Lance Van Sittert (red.), Boston 2008, s. 267–287.
- 73 Scott Hurley, "Human-Canine Relationships in China", i *Companion Animals in Everyday Life Situating Human-Animal Engagement within Cultures*, Michał Piotr Pręgowski (red.), New York 2016, s. 129–144. I kinesiska storstäder är det inte längre förbjudet att ha hund, men i flera av dem är det bara tillåtet att ha en hund, se s. 138.
- 74 I en studie från Sveriges Lantbruksuniversitet 2017 uppskattas svenskar lägga mer än 15 miljarder på mat, utrustning, sjukvård, försäkring, kurs- och tävlingsverksamhet och inackordering för hundar och katter. Det anses ge 6,6 miljarder till samhället och sysselsätta över 8 000 heltidsanställda. Se Ruben Hoffman, Malin Lokrantz, Carl Johan Lagerkvist, Malin Hagberg Gustavsson & Bodil Ström Holst, *Värdet av hundar och katter i Sverige*, SLU, Framtidens djur, natur och hälsas rapportserie 2017:1.
- 75 Carol J. Auster, Lauren J. Auster-Gussman & Emma C. Carlson, "Lancaster Pet Cemetary Memorial Plaques 1951–2008. An Analysis of Inscriptions", *Anthrozoös* 2020:2, s. 261–283.
- 76 Katharina Leibring, "Från Trogen till Tyson. Hundnamn i Sverige i förändring", i Gräslund & Svanberg (red.), 2014, s. 121–138.
- 77 Michał Piotr Pręgowski, "Human names as companion animal names", i Pręgowski (red.), 2016, s. 235–250.
- 78 Haraway 2016, s. 128.
- 79 Sandström, Erika, *Han, hon och hunden. Feminiseringen av svensk hundsport 1917–2018*, Uppsala 2018, s. 39.
- 80 Justyna Włodarczyk, "Post-Communist Canine. A Feminist Approach to Women and Dogs in Canine Performance Sports in Poland", *Society and Animals* 2016:24, s. 129–152.
- 81 Justyna Włodarczyk, *Genealogy of Obedience. Reading North American Dog Training Literature, 1850s–2000s*, Boston 2018, s. 230.
- 82 Pearson 2013, s. 139.